

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОСТІЙНОЇ
РОБОТИ СТУДЕНТІВ
з дисципліни
“ПСИХОЛОГІЯ СІМ’Ї”
(для бакалаврів)**

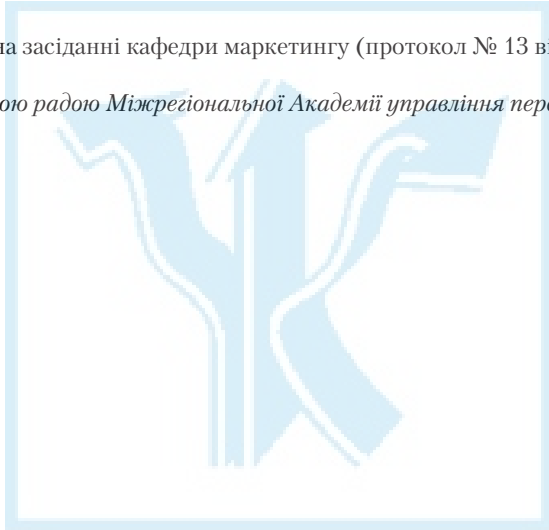
МАУП

Київ 2008

Підготовлено старшим викладачем кафедри соціальної психології
С. Є. Солодчук

Затверджено на засіданні кафедри маркетингу (протокол № 13 від 19.11.07)

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом

Солодчук С. Є. Методичні матеріали щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни “Психологія сім’ї” (для бакалаврів). — К.: МАУП, 2008. — 48 с.

Методичні матеріали містять пояснювальну записку, тематичний план дисципліни “Психологія сім’ї”, зміст самостійної роботи, завдання для самостійної роботи студентів, питання для самоконтролю, теми рефератів, тестові завдання та проблемні задачі, методичні вказівки до виконання самостійних завдань, а також список літератури.

© Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП), 2008

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Методичні матеріали для самостійної роботи розроблені на основі модульної системи навчання з урахуванням нових підходів щодо підготовки фахівців.

Самостійна робота студентів посідає усе вагомніше місце у навчальному процесі. Вона підвищує відповідальність тих, хто навчається, формує в них навички працювати самостійно, здобувати знання, використовуючи їх при аналізі процесів, що відбуваються у навколишньому та індивідуальному світі. Така робота дає змогу ефективніше активізувати пізнавальні, професійні мотиви студентів, розвивати творче мислення.

Самостійна робота планується, організується індивідуально кожним студентом, однак він завжди може розраховувати на консультації викладача. Робота включає опрацювання матеріалу лекцій, підготовку до практичних занять, вивчення додаткових тем і питань на основі рекомендованої літератури, підготовку до написання модульних контрольних робіт, добір матеріалу для написання наукового дослідження, підготовку до участі в конференції тощо.

Під час наукового дослідження або роботи над доповіддю студент може виявити більшу ініціативу і самостійність у доборі літератури, складанні плану роботи. Це потрібно не лише для розвитку вміння самостійно опрацьовувати літературу, систематизувати прочитаний матеріал, а й для закріплення теоретичних знань, набутих під час вивчення дисципліни та розвитку професійної культури студентів.

Методичні матеріали містять рекомендації щодо виконання завдань, а також список рекомендованої літератури.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН дисципліни “ПСИХОЛОГІЯ СІМ’Ї”

№ пор.	Назва змістового модуля і теми
1	2
1	Змістовий модуль I. Психологічні особливості сучасної сім’ї Сім’я як соціально-психологічний феномен

1	2
2	Проблеми стабільності шлюбу і сім'ї
3	Сім'я та її вплив на формування особистості дитини
	Змістовий модуль II. Діяльність соціального психолога щодо надання психологічної допомоги сім'ї
4	Психологічна діагностика сім'ї
5	Психологічна корекція сімейних стосунків: психологічне консультування і психотерапія

ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ з дисципліни **“ПСИХОЛОГІЯ СІМ'Ї”**

Змістовий модуль I. Психологічні особливості сучасної сім'ї

Тема 1. Сім'я як соціально-психологічний феномен

Поняття про сім'ю як малу соціальну групу. Особливості сім'ї: жорсткі нормативні настанови, гетерогенність складу, закритий характер, поліфункціональність, “історичність”, емоційність стосунків тощо.

Функції сім'ї (репродуктивна, виховна, економічна, регулятивна, сексуальна, комунікативна, рекреативна, психотерапевтична та ін.) та їх психологічний аналіз. Типологія сім'ї: за представленістю поколінь, за числом членів сім'ї, за кількістю дітей, за рівнем психологічного здоров'я, за рівнем конфліктності, за виховним потенціалом тощо. Структура сім'ї як система спорідненості, а також сукупність психологічних відносин, внутрішньосімейних настанов, відносин влади і авторитету. Сімейні підсистеми та їх характеристика.

Динаміка сім'ї. Провідні тенденції в розвитку сучасної сім'ї: гуманізація стосунків, зростання значущості групових характеристик у порівнянні з інституціональними, егалітаризація сімейних зв'язків, підвищення ролі внутрішніх регулювальників сімейних відносин.

Етапи життєдіяльності сім'ї. Психологічний аналіз проблем, власних кожному етапу життєдіяльності сім'ї.

Література [2–4; 7; 9; 11; 15–17; 24; 37; 40; 50; 52; 59; 60; 66; 73]

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте визначення таким поняттям і внесіть їх до психологічного словника: “шлюб”, “сім’я”, “подружність”. Які відмінності між цими поняттями?
2. Побудуйте структурну схему за даною темою.
3. Проаналізуйте власну сім’ю. До яких типів сімей вона належить? Яку має структуру? На якому етапі життєдіяльності сім’ї перебуває?
4. Сім’я виконує низку серйозних функцій, важливих як для членів сім’ї, так і для суспільства загалом. Проаналізуйте кожну функцію сім’ї і вкажіть, яке її значення для сім’ї і для суспільства. Дані занесіть у таблицю.

Функція сім’ї	Значення для сім’ї	Значення для суспільства

5. Ознайомтеся з характеристикою сім’ї як соціальної системи. Виділіть особливості сім’ї як соціальної системи. Назвіть структурні та динамічні характеристики сім’ї як системи.
6. Проаналізуйте власну сім’ю за основними структурними та динамічними характеристиками сім’ї як системи.
7. Заповніть таблицю:

№ пор.	Етапи життєдіяльності сім’ї	Завдання, які має виконати сім’я на даному етапу	Проблеми, які можуть виникати на даному етапі	Приводи звернень до психолога на даному етапі

Питання для самоконтролю

1. Які функції сім’ї ви знаєте? Чи існує між ними провідна? Поясніть вашу думку.
2. Який вигляд має за своїм складом та виконанням основних функцій сучасна українська сім’я?
3. Чому сім’ю можна вважати малою соціальною групою? Аргументуйте вашу відповідь.
4. Назвіть особливості сім’ї як малої соціальної групи.
5. Які характеристики сім’ї як соціальної системи вам відомі?
6. Назвіть основні підсистеми сім’ї.
7. Які типології сімей ви знаєте?

8. Який тип сім'ї найпоширеніший в Україні?
9. Які тенденції розвитку сучасної сім'ї?

Теми рефератів

1. Історія становлення психології сім'ї як наукової дисципліни.
2. Еволюція шлюбу і сім'ї в історії людства.
3. Альтернативні форми шлюбно-сімейних стосунків.
4. Особливості української традиційної родини.
5. Сучасна сім'я та її особливості.

Тема 2. Проблеми стабільності шлюбу і сім'ї

Шлюб як санкціонована суспільством форма відносин між статтю і до потомства. Мотивація взяття шлюбу: інтимно-особистісні, морально-психологічні, сімейно-батьківські та господарсько-побутові мотиви. Критерії вибору шлюбного партнера: соціокультурні й емоційно духовні характеристики. Умови стабільності шлюбу. Соціально-психологічні чинники розірвання шлюбу.

Шлюб і сім'я. Подружня сумісність як основа стабільності сім'ї. Рівні подружньої сумісності. Психофізіологічна сумісність. Функціонально-рольова сумісність. Ціннісно-орієнтаційна єдність сім'ї. Адаптивний підхід до подружньої сумісності. Особливості подружнього спілкування і його вплив на стабільність сім'ї.

Психологічне здоров'я сім'ї: сутність і рівні. Умови управління психологічним здоров'ям сім'ї: розвиток мотивації шлюбно-сімейних відносин, формування адекватних уявлень про роль сім'ї в житті людини, розвиток навичок і умінь внутрішньосімейної корекції дезорганізуючої поведінки окремих членів сім'ї, своєчасне регулювання внутрішньосімейних відносин як основи розвитку всіх видів сумісності, залучення сім'ї до активного життя.

Психологічна готовність особистості до сімейного життя як чинник майбутньої стабільності шлюбу і сім'ї. Структурні компоненти готовності до сімейного життя. Фізична зрілість. Етико-психологічна і соціальна готовність до сімейного життя. Сексуальна готовність. Роль батьківської сім'ї в підготовці підростаючого покоління до сімейного життя: соціальний, етичний, правовий, психологічний, естетичний, господарсько-економічний аспекти тощо.

Література [2–4; 9; 10; 12–15; 20; 22; 23; 26–28; 30–32; 36; 48; 49; 51; 58; 63; 65; 67; 68; 73]

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте визначення таким поняттям і внесіть їх до психологічного словника: “психологічне здоров’я сім’ї”, “психологічний клімат сім’ї”, “ціннісно-орієнтаційна єдність”, “шлюбно-сімейна адаптація”.
2. Беручи до уваги передшлюбні фактори “успіху” і “ризик”, спрогнозуйте стабільність шлюбу пари, що збирається брати шлюб. Які поради можна запропонувати?
3. Підготуйте пам’ятку успішного сімейного спілкування.
4. Розробіть рекомендації для подружжя, що переживає первинну адаптацію?
5. Розробіть рекомендації для подружжя, що переживає негативну вторинну адаптацію?
6. Наведіть приклади конфліктних ситуацій у сім’ї та запропонуйте схему їх розв’язання.
7. Порівняйте поняття “психологічне здоров’я сім’ї”, “психічне здоров’я сім’ї”, “психологічний клімат сім’ї”. Чи тотожні ці поняття?
8. Розробіть поради щодо збереження психологічного здоров’я сім’ї.

Питання для самоконтролю

1. Схарактеризуйте розвиток стосунків у дошлюбній парі.
2. Знайдіть і обґрунтуйте розходження між такими станами, як любов, закоханість.
3. Яка ієрархія мотивів одруження є зазвичай оптимальною для подальшої задоволеності партнерів шлюбом? Обґрунтуйте вашу відповідь.
4. Назвіть основні компоненти подружньої сумісності.
5. Які фактори впливають на сімейне благополуччя?
6. Зазначте фактори, які підвищують ефективність сімейного спілкування.
7. Назвіть основні причини сімейних конфліктів.
8. Обґрунтуйте способи виходу з конфлікту.
9. Які види подружньої сумісності вам відомі?
10. Чим відрізняються первинна й негативна вторинна адаптація?

Теми рефератів

1. Підготовка молоді до сімейного життя.
2. Психологічні умови оптимізації взаємостосунків у передшлюбний період.
3. Дослідження мотивів вступу в шлюб у дисфункційних сім'ях.
4. Психологія емоційних стосунків як основа сімейного життя.
5. Вплив особистісних особливостей подружжя на стійкість шлюбу.
6. Фактори і умови сімейного благополуччя.
7. Конструктивне сімейне спілкування.
8. Кризові періоди розвитку сімейних стосунків.

Теми 3. Сім'я та її вплив на формування особистості дитини

Роль сім'ї в соціалізації дитини. Особливості соціалізації дитини в сім'ї. Можливості реалізації виховного потенціалу сучасної сім'ї. Спілкування батьків і дітей як детермінанта розвитку особистості дитини. Психологічні механізми соціалізації, завдяки яким батьки впливають на дітей.

Стилі сімейного виховання: авторитарний, демократичний, ліберальний, змішаний. Характеристика неадекватного батьківського ставлення: потураюча гіперпротекція, домінуюча гіпопротекція, підвищена моральна відповідальність, емоційне відторгнення, жорстоке ставлення тощо. Вплив стилю виховання на становлення особистості дитини. Репродуктивний характер батьківських настанов і стилів виховання.

Причини неадекватного ставлення батьків до дитини (психолого-педагогічна некомпетентність батьків, некритично засвоєні стереотипи виховання, особистісні особливості батьків, особливості взаємин подружжя чи інших членів сім'ї, що проєктуються на дитину) та їх психологічний аналіз.

Література [1–6; 8; 16; 21; 29; 30; 33; 38; 52; 59; 61; 64; 73]

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте визначення таким поняттям і внесіть їх до психологічного словника: “авторитет батьків”, “батьківство”, “батьківська позиція”, “стиль виховання”, “бездоглядність”, “соціалізація”, “виховання”, “сімейне виховання”, “ідентифікація”, “імітація”, “заохочення”.

2. Заповніть таблицю:

Стилі батьківського виховання	Рівень контролю й тепла	Характеристика стилю	Вплив на формування особистості дитини	Поради щодо оптимізації стилю виховання

3. Психологічні механізми впливу батьків на дітей. Наведіть приклади.
4. Розкрийте сутність такого механізму соціалізації дитини в сім'ї, як ідентифікація. Які поради можна дати батькам, щоб посилювати їх конструктивний вплив?
5. Проаналізуйте дитячо-батьківські стосунки у сім'ї (на прикладі реальної сім'ї або з літературного твору).
6. Розробіть програму тренінгу для батьків, наприклад, "Школа батьківства".
7. Якими є характеристики такого типу батьківського ставлення до дитини, як домінуюча гіперпротекція? Які поради можна дати батькам щодо оптимізації стилю виховання?
8. Який тип батьківського ставлення до дитини характеризується недостатнім піклуванням і контролем за поведінкою дитини? Які поради можна дати батькам щодо оптимізації стилю виховання?

Питання для самоконтролю

1. Як змінюється структура і функції сім'ї у зв'язку з появою дитини?
2. Які особливості має сімейне виховання? Що відрізняє його від виховання суспільного?
3. Які стилі сімейного виховання вам відомі? Який стиль найоптимальніший для розвитку дитини? Який стиль найбільш несприятливий?
4. Які ви знаєте типи неадекватного батьківського ставлення?
5. Схарактеризуйте специфіку дитячо-батьківських стосунків у різні вікові періоди розвитку дитини.
6. Які особистісні проблеми батьків зумовлюють проблеми у стосунках з дітьми?
7. Назвіть найпоширеніші помилки батьків у процесі виховання дітей і шляхи їх подолання.
8. Можливості реалізації виховного потенціалу сучасної сім'ї. Які нові тенденції можна відмітити?

Теми рефератів

1. Ставлення до дітей у сім'ях з давніх часів і до наших днів.
2. Сім'я як еталонна система ціннісних орієнтирів дитини.
3. Виховна роль народної педагогіки та особливості її застосування в сучасних умовах.
4. Батько і мати — головні вихователі дитини.
5. Роль батька в сімейному вихованні.
6. Дідусі та бабусі в системі сімейних стосунків.
7. Психологічні особливості батьківського ставлення до єдиної дитини.
8. Психологічні особливості багатодітної родини.
9. Виховання в сім'ї дитячої самостійності.
10. Проблеми статевого виховання дітей.

Тестові завдання та проблемні задачі

1. Форма шлюбу, за якої чоловік одружується лише з однією жінкою, а жінка лише з одним чоловіком, має назву:

- 1) екзогамія;
- 2) моногамія;
- 3) полігамія;
- 4) поліандрія.

2. Упродовж віків в Україні обов'язковою умовою можливості шлюбу є:

- 1) принцип ендогамії;
- 2) кохання;
- 3) економічна вигода;
- 4) відсутність родинних зв'язків.

3. Сім'єю (або родиною) називають:

- 1) малу соціальну групу, що складається з поєднаних шлюбом чоловіка та жінки, їх дітей (власних або усиновлених), інших осіб, пов'язаних родинними зв'язками з подружжям, кровних родичів;
- 2) замкнуте об'єднання людей, яке захищає свій внутрішній світ і протистоїть зовнішнім впливам та втручанням;

- 3) добровільно об'єднаних спільною метою та спільною діяльністю людей;
- 4) малу соціальну групу, в якій вік чоловіка та дружини не перевищує 28 (30) років, які живуть у юридично визнаному чи громадянському шлюбі.

4. Сім'я є динамічною системою, що постійно перебуває у розвитку:

- 1) так;
- 2) ні.

5. Головною характеристикою сім'ї як соціальної системи є наявність взаємин між членами сім'ї:

- 1) так;
- 2) ні.

6. У дисфункційних сім'ях закон розвитку діє сильніше, ніж закон гомеостазу:

- 1) так;
- 2) ні.

7. Сім'я, що складається з однієї шлюбної пари та їхніх дітей (або без них) називається:

- 1) складна сім'я;
- 2) нуклеарна сім'я;
- 3) розширена сім'я;
- 4) родина.

8. За структурою (за складом) сім'ї поділяють на:

- 1) повні, неповні, нуклеарні, молоді, зрілі, складні, великі;
- 2) нуклеарні, розширені, змішані, неповні, подружні;
- 3) традиційні, нуклеарні, егалітарні, біархатні, розширені;
- 4) молоді, середні, зрілі.

9. За виховним потенціалом сім'ї поділяють на:

- 1) виховально-сильні, виховально-стійкі, виховально-нестійкі, виховально-слабкі;

- 2) молоді, середні, зрілі;
- 3) повні, неповні, нуклеарні, молоді, зрілі;
- 4) Конфліктні, неконфліктні.

10. Функціями сім'ї є такі:

- 1) виховна, навчальна, розвивальна;
- 2) матеріально-економічна, житлово-побутова, репродуктивна, комунікативна, виховна, рекреативна;
- 3) матеріально-економічна, нуклеарна, житлово-побутова, репродуктивна, комунікативна, виховна, рекреативна, девіантна;
- 4) індивідуалізації, диференціації, наступності, системності.

11. Яка з функцій сім'ї включає в себе систему регулювання стосунків між членами сім'ї, в тому числі первинний соціальний контроль і реалізацію влади та авторитету:

- 1) комунікативна;
- 2) виховна;
- 3) регулятивна;
- 4) економічна.

12. Рекреативна функція сім'ї – це:

- 1) організація вільного часу та відпочинку членів родини;
- 2) завантаження членів сім'ї роботою по господарству у вільний час;
- 3) забезпечення сім'ї житлом, ведення домашнього господарства, організація побуту;
- 4) народження дітей.

13. Репродуктивна функція сім'ї полягає у:

- 1) веденні домашнього господарства та організації домашнього побуту;
- 2) продовженні людського роду;
- 3) створенні сприятливого сімейного мікроклімату;
- 4) відновленні втрачених на виробництві сил.

14. Рівень сімейного спілкування за принципом “ми рівні один одному, і я у своїй поведінці враховуватиму не лише свої, а й твої бажання”, є:

- 1) примітивний;

- 2) діловий;
- 3) ігровий.
- 4) духовний.

15. Функціональними стабілізаторами (підтримують життєдіяльність родини) виступають:

- 1) спільне місце проживання, спільний бюджет, спільні види діяльності, спільні розваги;
- 2) діти, хвороби, порушення поведінки, подружні зради;
- 3) усі варіанти вірні;
- 4) жоден варіант невірний.

16. Стабілізаторами у дисфункціональних сім'ях виступають:

- 1) спільне місце проживання, спільний бюджет, спільні форми діяльності, спільні розваги;
- 2) діти, хвороби, порушення поведінки, подружні зради;
- 3) усі варіанти вірні;
- 4) жоден варіант невірний.

17. Для якої стадії життєвого циклу характерне виконання наступних завдань: досягнення фінансової і територіальної незалежності, вибудовування життєвих цілей, визначення критеріїв обрання партнера, набуття психологічної готовності до шлюбу:

- 1) період залицяння (“монада”);
- 2) період без дітей (“діада”);
- 3) період народження дітей у сім'ї (“експансія”);
- 4) період зрілого шлюбу (“стабілізація”);
- 5) період, коли діти залишають дім;
- 6) період “пустого гнізда”;
- 7) останній період життєвого циклу сім'ї.

18. Сім'я, що характеризується гнучкою ієрархічною структурою влади, ясно сформульованими сімейними правилами, сильною батьківською коаліцією, неушкодженими міжпоколінними кордонами, називається:

- 1) функціональною (здоровою);
- 2) дисфункціональною;

- 3) нуклеарною;
- 4) розширеною.

19. Яка з наведених нижче характеристик свідчить про дисфункцію сім'ї:

- 1) ієрархія ролей;
- 2) внутрішні кордони;
- 3) ціннісно-орієнтаційна єдність;
- 4) зовнішні кордони;
- 5) міжпоколінні коаліції.

20. Функцією передшлюбного періоду є:

- 1) накопичення спільних вражень та переживань;
- 2) пізнання один одного;
- 3) прогнозування і проектування сімейного життя;
- 4) усі відповіді правильні.

21. Здатність виконувати соціальні ролі й обов'язки, брати на себе відповідальність за свою сім'ю і за дітей, здатність матеріально забезпечити сім'ю вказує на:

- 1) фізичну і фізіологічну зрілість до шлюбу;
- 2) соціальну готовність до шлюбу;
- 3) етико-психологічну готовність до шлюбу;
- 4) сексуальну готовність.

22. Сформованість адекватних шлюбно-сімейних стосунків, уявлень майбутнього подружжя про шлюб і сім'ю, подружні і батьківські обов'язки, розуміння співвідношення між любов'ю і шлюбом; уміння цінувати особистісні якості партнера, об'єктивно оцінювати власні почуття і ставлення до обранця – є свідченням:

- 1) фізичної і фізіологічної зрілості до шлюбу;
- 2) соціальної готовності до шлюбу;
- 3) етико-психологічної готовності до шлюбу;
- 4) сексуальної готовності.

23. Оптимальними для подальшої задоволеності шлюбом мотивами одруження є:

- 1) побутово-господарчі;
- 2) інтимно-особистісні;

- 3) морально-психологічні;
- 4) сімейно-батьківські.

24. Основними мотивами вступу в шлюб у дисфункціональних сім'ях (за Е. Г. Ейдемільером) є:

- 1) втеча від батьків, самотність, кохання, престиж, пошук матеріальних благ, з почуття обов'язку, ініціатива батьків;
- 2) самотність, духовна єдність, психологічна сумісність, престиж, пошук матеріальних благ, кохання, ініціатива батьків;
- 3) мотивація на сам факт шлюбу, мотивація на певний тип шлюбу, мотивація на певну людину;
- 4) усі варіанти правильні.

25. Які з наведених факторів зазвичай сприяють стабільності та благополуччю шлюбу:

- 1) подібність поглядів на розподіл ролей одного з подружжя і його батьків;
- 2) орієнтація на побут і комфорт хоча б одного з подружжя;
- 3) орієнтація на народження і виховання дитини хоча б одного з подружжя;
- 4) узгодженість шлюбно-сімейної мотивації подружжя;
- 5) орієнтація хоча б одного з подружжя на досягнення сексуального задоволення.

26. Оптимізації міжособистісного спілкування у сім'ї сприяють:

- 1) емпатія, відкритість і активність спілкування, конгруентність повідомлень, наявність зворотного зв'язку, вияв поваги й любові один до одного;
- 2) відкритість спілкування, емпатія, вияв поваги й любові один до одного, наявність сімейної мови, наявність парадоксальної комунікації;
- 3) емпатія, відкритість і активність спілкування, неконгруентність повідомлень, наявність зворотного зв'язку, вияв поваги й любові один до одного;
- 4) відкритість спілкування, емпатія, вияв поваги й любові один до одного, наявність сімейної мови, наявність комунікативних бар'єрів.

27. Закономірністю духовної сумісності є:

- 1) подібність духовних компонентів подружжя;
- 2) взаємодоповнення духовних компонентів подружжя;
- 3) протилежність духовних компонентів подружжя;
- 4) жоден із варіантів неправильний.

28. Основними ознаками конструктивного конфлікту є:

- 1) емоційне відчуження, почуття самотності, суперечливість потреб та інтересів;
- 2) підпорядкування одним учасником конфлікту іншого та нав'язування свого варіанта розв'язання проблеми (удаване перемир'я);
- 3) зниження конфліктності, напруги, тривоги, покращання взаєморозуміння, врахування інтересів усіх членів сім'ї;
- 4) жоден із варіантів неправильний.

29. Гармонійний тип сімейного виховання характеризується:

- 1) взаємним емоційним прийняттям, емпатією, взаємоповагою, обґрунтованою системою вимог, систематичним контролем, стійкістю виховного стилю, планомірною зміною системи виховання відповідно до віку дитини;
- 2) взаємним емоційним прийняттям, високим рівнем задоволення потреб усіх членів сім'ї, систематичним контролем, розбіжностями в родині з питань виховання дітей;
- 3) визнанням права дитини на вибір самостійного шляху розвитку, заохоченням автономії, уседозволеністю, надмірною задоволеністю потреб дитини;
- 4) визнанням самоцінки дитини, розумною й адекватною системою санкцій, низьким рівнем батьківського моніторингу, амбівалентним ставленням до дитини.

30. Якому типу відповідає така характеристика неадекватного батьківського ставлення: виявляється у підвищеній увазі й турботі, надмірній опіці та дріб'язковому контролі поведінки, заборонах; дитину не привчають до самостійності й відповідальності?

- 1) домінуюча гіперпротекція;

- 2) поблажлива гіперпротекція;
- 3) емоційне відторгнення;
- 4) підвищена моральна відповідальність.

31. Якого виду насильства стосується така характеристика: погрози, приниження, образи, надмірні вимоги, надмірна критика, неправда, ізоляція, заборони на поведінку й переживання, негативне оцінювання, фрустрація основних потреб тощо:

- 1) фізичне насильство;
- 2) сексуальне насильство;
- 3) психологічне насильство;
- 4) не відповідає жодному.

32. Особливе значення для розвитку особистості дитини у сім'ї мають наступні умови:

- 1) батьківське тепло, взаємна повага в сім'ї, частота й інтенсивність спілкування батьків з дітьми, сімейна дисципліна, методи виховання, які використовуються батьками, приклад батьків;
- 2) негайне виконання будь-якого бажання дитини;
- 3) наявність у дитини окремої кімнати з якомога більшою кількістю іграшок;
- 4) педагогічна освіта батьків.

33. Досить часто розлучаються подружжя:

- 1) які вміють конструктивно розв'язувати проблеми;
- 2) соціально зрілі особистості;
- 3) упевнені в можливості спокійних, безконфліктних стосунків між чоловіком і дружиною;
- 4) з розвиненими батьківськими почуттями, відповідальністю за власних дітей.

34. Ознайомтеся з результатами дослідження.

За даними дослідження Державного інституту розвитку сім'ї та молоді (2003 р.), у свідомості сучасної молоді цінність сім'ї є пріоритетною: хороша сім'я (88 % респондентів), здоров'я (85 %), діти (82 %), матеріальне забезпечення (78 %), кохання (72 %). Названі

цінності безпосередньо пов'язані з родиною, її життєдіяльністю, оскільки реалізувати зазначені потреби, що в них відображені, можна передусім у сім'ї.

Рівень підготовленості молоді до подружнього життя визначається усвідомленням важливості ґрунтовного обговорення питань майбутнього життя з партнером. Результати опитування свідчать, що майже третина молодих людей взагалі не обговорювали між собою питання майбутнього сімейного життя.

Що ширше коло обговорюваних питань молоддю, то більша ймовірність побудови ними в майбутньому гармонійних стосунків у родині. Недостатньо приділяється уваги таким потенційно гострим зонам сімейного життя, як лідерство (53 % молодих людей не обговорювали це питання), взаємини з батьківськими сім'ями (24 %), народження дітей (23 %), характер сімейного відпочинку, коло друзів (15 %).

Певним свідченням готовності молоді до самостійного сімейного життя є наявність у них належної матеріальної бази. Повністю матеріально забезпеченими є лише 2 % опитаних, 46 % назвали своє становище критичним, 52 % мають середній рівень добробуту. При цьому 69 % молодих сімей отримують допомогу грошми і 73 % продуктами. Це дає підстави стверджувати, що переважає більшість молодих людей у матеріальному плані не готова утримувати власну сім'ю.

Чинником, який свідчить про недостатню підготовленість значної частини молоді до сімейного життя, є відсутність у неї власного житла. Тільки 34 % молодих сімей мають власне окреме житло, а отже, й можливість самостійно розв'язувати свої сімейні проблеми. 28 % молодих сімей змушені наймати квартиру чи мешкати в гуртожитку. Більше третини молодих сімей мешкає на житловій площі батьків або інших родичів (37 %). Територіальна і матеріальна залежність від батьків стримує процес дорослішання, набуття навичок самостійного життя, формування відповідальності за родину, вміння покладатися на власні сили у розв'язанні складних проблем.

Визначте рівень готовності сучасної молоді до шлюбу. Чи однаковий він за всіма компонентами готовності до шлюбу?

35. Ознайомтеся з текстом.

Результати багатьох досліджень показали: сукупність дошлюбних факторів, що спонукали молодих людей взяти шлюб, істотно впливає

на успішність адаптації подружжя у перші роки спільного життя, на стабільність шлюбу і ймовірність розлучення. Такими дошлюбними факторами є:

- місце і ситуація знайомства молодих людей;
- перше враження один про одного (позитивне, негативне, амбівалентне);
- соціально-демографічні характеристики тих, хто бере шлюб;
- тривалість періоду залицяння;
- ініціатор шлюбної пропозиції: юнак, дівчина, батьки та інші;
- час розмірковування над шлюбною пропозицією;
- ситуація укладання шлюбу;
- вік майбутньої пари;
- ставлення батьків до шлюбу своїх дітей;
- динамічні й характерологічні особливості подружжя;
- стосунки в сім'ї з братами і сестрами.

Як саме вказані фактори впливають на стабільність шлюбу? Обгрунтуйте свою думку. Подумайте, що відіграє роль: соціально-демографічні характеристики майбутнього подружжя (вік вступу в шлюб, рівень освіти тощо) чи реалізація їх в установах, ціннісних орієнтаціях тощо?

36. Ознайомтеся з текстом.

Класифікація стилів батьківського виховання включає чотири види: авторитетний, авторитарний, ліберальний, індиферентний.

Авторитетний стиль характеризується теплим емоційним прийняттям дитини й високим рівнем контролю з визнанням і заохоченням розвитку автономії дітей. Авторитетні батьки реалізують демократичний стиль спілкування, готові до зміни системи вимог і правил з урахуванням зростаючої компетентності дітей.

Авторитарний стиль вирізняється відкиданням або низьким рівнем емоційного прийняття дитини й високим рівнем контролю. Стиль спілкування авторитарних батьків — командно-директивний, система вимог, заборон і правил ригідна й незмінна.

Особливостями *ліберального стилю* виховання є тепле емоційне прийняття й низький рівень контролю у формі всюдозволеності. Вимоги й правила при такому стилі виховання практично відсутні, рівень керівництва недостатній.

Індиферентний стиль виховання визначається низьким залученням батьків у процес виховання, емоційною холодністю й дистантністю стосовно дитини, низьким рівнем контролю у формі ігнорування інтересів і потреб дитини, недоліком протекції.

Як вказані стилі виховання реалізуються у наведених нижче типових ситуаціях?

Ситуація 1. Син-дошкільник дивиться по телевізору улюблену програму, яка закінчується тоді, коли йому вже треба спати. Він умоляє батьків почитати йому перед сном один розділ казки. Їхня реакція така:

1. “Навіть не проси! Пора спати!”
2. “Як скажеш, мій маленький...”
3. “Нехай сам приймає рішення!”
4. “Добре! Одну коротеньку історію – і спати”.

І батьки обов’язково виконують обіцяне.

Ситуація 2. Донька-школярка скаржиться, що треба виконувати домашнє завдання. “Навіщо мені робити цю дурницю?” – запитує вона. Реакція батьків:

1. “Якщо вчителька сказала, то це потрібно”.
2. “Піди запитай у тата (мами)”.
3. “Як ти сама думаєш?” (батьки залишають на розсуд дитини).
4. “Я розумію, що нудно, але потрібно” (батьки допомагають своїми порадами).

Яка відповідь здається вам найбільш прийнятною?

37. Ознайомтеся з текстом.

Ефективним шляхом рішення конфліктів є модель Сімейної ради, запропонована Т. Гордоном для вирішення конфліктів у батьківсько-дитячих стосунках, однак вона може бути застосована і для розв’язання подружніх конфліктів. Центральною ідеєю моделі Сімейної ради є теза про те, що в конфліктній ситуації, яка б вона не була, не повинно бути “переможців” і “переможених”. Автор вважає, що з’ясування причин виникнення конфлікту, виявлення винуватця й ініціатора конфлікту не допоможуть розв’язати проблему, а лише збільшать її. Конструктивний підхід, на думку Т. Гордона, полягає у пошуку рішення проблеми на основі принципу рівноправності всіх учасників конфлікту незалежно від віку й рольової позиції в сім’ї. Непорушним правилом є обов’язковість прийнятності спосо-

бу розв'язання конфлікту для всієї родини. Модель Сімейної ради передбачає кілька основних етапів розв'язання проблеми.

1. Ідентифікація проблеми й визначення конфлікту як суперечливості мотивів та інтересів членів сім'ї (усвідомлення сутності конфлікту в процесі обговорення проблеми, включаючи всіх його учасників).
2. Генерування й реєстрація усіх можливих альтернатив розв'язання проблеми, незалежно від того, наскільки вони влаштовують учасників конфлікту. На цьому етапі діє правило прийняття будь-яких, навіть неймовірних, рішень і заборони на критику й оцінку цих рішень.
3. Обговорення й оцінка кожної із запропонованих на попередньому етапі альтернатив. Правило: альтернатива не приймається, якщо хоча б один з учасників не згодний. Для оптимізації процесу ухвалення рішення використовується, зокрема, техніка Я-висловлень, що дає змогу учасникам конфлікту чіткіше заявити власну позицію, уникнення звинувачень інших учасників конфлікту. Т. Гордон указує, що проблеми часто виникають не від зневаги інтересів членів сім'ї, а через недостатнє розуміння їхніх потреб і мотивів. Якщо в процесі групового обговорення всього арсеналу висунутих пропозицій жодне з них не приймається, обговорення продовжується доти, доки не буде знайдено рішення, що влаштовує усіх.
4. Вибір прийнятого для всіх членів родини рішення проблеми. Вироблення шляхів реалізації рішення. Складання конкретного плану його виконання, включаючи відповідальність і обов'язки кожного з учасників, їхні дії, умови виконання з точністю до деталей.

Рольова гра: "Сімейний конфлікт". Використовуючи модель Сімейної ради, спробуйте вирішити сімейний конфлікт. Можливі ролі: психолог, мати, батько, донька, син, бабуся, дідусь.

Змістовий модуль II. Діяльність соціального психолога щодо надання психологічної допомоги сім'ї

Тема 4. Психологічна діагностика сім'ї

Мета і завдання психологічної діагностики сім'ї. Методи психологічного вивчення сім'ї: науково-дослідні, діагностичні, корекційно-діагностичні або корекційні. Індивідуальний і системний підходи до вивчення сім'ї.

Методи визначення готовності до сімейного життя. Діагностика подружніх стосунків. Методи визначення подружньої сумісності. Методи визначення особливостей психологічного клімату сім'ї.

Сім'я з дитиною як об'єкт психологічної діагностики. Психодіагностика стилів сімейного виховання. Діагностика порушень у процесі виховання в сім'ї.

Особливості системного підходу до вивчення сім'ї. Діагностика рівня психологічного здоров'я сім'ї. Інтегративна модель системної психодіагностики.

Література [4; 5; 31; 32; 34; 35; 37; 64; 65; 69; 71]

Завдання для самостійної роботи

1. Підготуйте картотеку діагностичних методик з курсу, де вкажіть назву методики, мету, матеріал, коротко опишіть проведення та обробку результатів, джерело.
2. Розробіть етичний кодекс сімейного психолога-діагноста.
3. Проведіть дослідження подружніх стосунків за обраною вами методикою. Подайте психологічний аналіз результатів обстеження однієї із сімей (на ваш вибір). Розробіть рекомендації.
4. На основі обраної методики продіагностуйте проблеми, що виникають у дитячо-батьківських стосунках. Результати проаналізуйте. Розробіть рекомендації.
5. Підготуйте програму дослідження у межах системного підходу.
6. Проведіть дослідження сім'ї у межах системного підходу. Результати проаналізуйте. Розробіть рекомендації.

Питання для самоконтролю

1. Мета і завдання психологічної діагностики сім'ї.
2. Порівняйте особливості психологічної діагностики сім'ї на основі індивідуального й системного підходів.
3. Якими методами можна діагностувати порушення у сімейних стосунках?

Теми рефератів

1. Індивідуальний підхід до вивчення сім'ї.
2. Системний підхід до вивчення сім'ї.
3. Діагностика готовності до сімейного життя.
4. Сім'я з дитиною як об'єкт психологічної діагностики.

Тема 5. Психологічна корекція сімейних стосунків: психологічне консультування і психотерапія

Характерні риси психологічного консультування і психотерапії. Принципи психологічного консультування сім'ї. Механізми психологічної корекції сімейних стосунків. Базисні психотехнічні засоби: організація спілкування, діяльності, практики нових соціальних відносин тощо. Спеціальні психотехнічні дії: техніка безоцінного, емпатійного слухання, техніка психодрами тощо.

Можливості психокорекції подружніх стосунків. Психологічна корекція стосунків батьків з дітьми. Поняття про спільну сімейну психотерапію і доцільність її застосування. Принципи і стадії процесу сімейної психотерапії на основі різних підходів. Особливості подання психологічної допомоги сім'ї, де є діти різного віку.

Література [4; 5; 18; 19; 25; 27; 37; 39; 41–47; 53–57; 60; 62; 64; 71–73]

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте визначення таким поняттям і внесіть їх до психологічного словника: “сімейне консультування”, “сімейна психотерапія”. У чому полягають відмінності між психологічним консультуванням і психотерапією? Обґрунтуйте вашу думку.
2. Складіть схему стадій процесу сімейного консультування.
3. Складіть схему стадій процесу сімейної психотерапії.
4. Заповніть таблицю:

Підходи до сімейної терапії і консультування	Характеристика	Основні методи і техніки	Позиція психолога

3. Порівняйте види дошлюбного консультування (індивідуальне та групове). Дані занесіть у таблицю:

Види дошлюбного консультування	Завдання	Методи	Переваги	Недоліки

4. Поміркуйте, які особливості роботи з подружньою парою. Дані занесіть у таблицю:

Переваги роботи з подружньою парою	Труднощі роботи з подружньою парою

Питання для самоконтролю

1. Які види сімейного консультування ви знаєте?
2. Розкрийте зміст консультування як інформування (психологічної освіти).
3. Назвіть особливості консультування з приводу складностей взаємин з дітьми.
4. Назвіть методи індивідуального психологічного консультування з питання вибору партнера.
5. Опишіть методи групового психологічного консультування дошлюбної пари.
6. Схарактеризуйте різноманітні форми індивідуальної і групової роботи з батьками.
7. Назвіть основні блоки батьківських запитів, що виникають під час консультування з проблем, пов'язаних з вихованням і розвитком дітей.
8. Яке значення системної сімейної психотерапії для розвитку психологічної допомоги сім'ї?

Теми рефератів

1. Дошлюбне та передшлюбне психологічне консультування.
2. Індивідуальне психологічне консультування з сімейної проблематики.
3. Сімейне консультування.
4. Консультування подружньої пари.
5. Сімейний консультант: особистість і діяльність.
6. Зарубіжні школи сімейної психотерапії.
7. Вітчизняні підходи до сімейної психотерапії.
8. Психологічна допомога сім'ї з дитиною-інвалідом.
9. Робота психолога з сім'єю при наркоманії та алкоголізмі.
10. Основні напрями психологічної допомоги в ситуації розлучення.
11. Психотерапія дітей у ситуації розлучення батьків.

Тестові завдання та проблемні задачі

1. У межах індивідуального підходу використовуються діагностичні засоби, спрямовані на дослідження таких сфер сімейного життя, як подружні стосунки, стосунки батьків

і дітей, стилі виховання і їх вплив на становлення особистості дитини:

- 1) так;
- 2) ні.

2. У межах системного підходу використовуються діагностичні засоби, орієнтовані на вивчення групових процесів у сім'ї:

- 1) так)
- 2) ні.

3. На практиці індивідуальний і системний підходи можуть поєднуватися, взаємодоповнюватися:

- 1) так;
- 2) ні.

4. Системна сімейна психотерапія є найефективнішою для сімей, члени яких об'єднані близькими зв'язками, які, однак, ґрунтуються на спотворених емоційних та особистісних передумовах:

- 1) так;
- 2) ні.

5. Психолог, який працює у межах інтегративного підходу, робить акцент не стільки на власну теоретичну орієнтацію, скільки на індивідуальні особливості клієнта та його потреби:

- 1) так;
- 2) ні.

6. Зарубіжні психотерапевтичні моделі роботи з сім'єю є доволі ефективними, а тому не потребують адаптації до вітчизняних соціокультурних умов:

- 1) так;
- 2) ні.

7. Індивідуальний підхід у сімейному консультуванні виявляється в індивідуальній консультації одного чи двох членів сім'ї з сімейної проблематики:

- 1) так;
- 2) ні.

8. *Обов'язковою умовою сімейного консультування з позицій системного підходу є присутність усіх членів сім'ї:*

- 1) так;
- 2) ні.

9. *У межах індивідуального підходу діагностики сім'ї використовуються діагностичні засоби, орієнтовані на:*

- 1) вивчення індивідуальних особливостей членів сім'ї;
- 2) вивчення подружніх стосунків;
- 3) вивчення стосунків батьків і дітей, стилів виховання і їх вплив на становлення особистості дитини;
- 4) усі відповіді правильні.

10. *У межах системного підходу діагностики сім'ї використовуються діагностичні засоби, орієнтовані на:*

- 1) вивчення групових процесів у сім'ї;
- 2) вивчення подружніх стосунків;
- 3) вивчення стосунків батьків і дітей, стилів виховання і їх вплив на становлення особистості дитини;
- 4) усі відповіді правильні.

11. *Для аналізу сімейних структур використовується поняття:*

- 1) трикутника;
- 2) кордонів;
- 3) комунікації;
- 4) ієрархії.

12. *Про яку методикау йдеться: ця методика складається з комплексу окремих методик, що діагностують різні аспекти функціонування сім'ї (функціонально-рольову узгодженість, соціально-рольову адекватність, подібність сімейних цінностей, емоційне задоволення тощо)?*

- 1) сімейна генограма;
- 2) методика вивчення психологічного здоров'я сім'ї;
- 3) сімейна соціограма;
- 4) малюнок сім'ї.

13. Основним засобом психологічного консультування сім'ї є:

- 1) система лікувальних впливів на психіку і організм хворих членів сім'ї;
- 2) спеціальні психотехніки, що насамперед передбачають глибинні особистісні зміни членів сім'ї;
- 3) певним чином структурований діалог між консультантом і членами сім'ї;
- 4) спеціальні психотехнічні прийоми, що передбачають насамперед вирішення внутрішніх конфліктів членів сім'ї.

14. За тривалістю роботи виокремлюють наступні види консультування:

- 1) просвітницько-рекомендаційну, діагностичну, власне психологічну консультацію;
- 2) дошлюбне і передшлюбне консультування;
- 3) разове, короткострокове, середньотривале консультування;
- 4) жоден з варіантів неправильний.

15. Сімейне консультування з усією сім'єю проводити недоцільно, якщо:

- 1) центральними є міжособистісні проблеми в сім'ї;
- 2) найбільш значущий член сім'ї відсутній або має сильну патологію;
- 3) коли причиною звернень є проблеми дитини;
- 4) коли сім'я хоче змінитися і вдосконалитися.

16. У сімейній терапії виокремлюють такі етапи (за Е. Г. Ейдемільером):

- 1) діагностичний;
- 2) ліквідація сімейного конфлікту;
- 3) реконструктивний;
- 4) підтримуючий;
- 5) усі відповіді правильні.

17. Системну сімейну психотерапію від інших теоретико-методологічних напрямів психологічної допомоги сім'ї відрізняє наступне:

- 1) терапевтичний вплив спрямовується на сім'ю як єдиний організм;

- 2) будь-які внутрішньосімейні порушення вважаються проблемою окремого члена сім'ї;
- 3) наявність власного психотерапевтичного інструментарію;
- 4) певним чином структурований психотерапевтичний процес.

18. Сімейна системна психотерапія є недоцільною за наступних обставин:

- 1) за наявності дітей дошкільного віку; ригідності життєвих установок у когось із членів сім'ї, особливо пов'язаних з похилим віком; за наявності психопатій;
- 2) якщо сім'я є чинником травматизації для одного чи кількох її членів;
- 3) якщо причиною звернень є проблема лише одного члена сім'ї;
- 4) якщо причиною звернень є міжособистісні проблеми.

19. Котерапія — це:

- 1) один із напрямів сімейної психотерапії;
- 2) форма роботи, коли з сім'єю працюють двоє і більше психотерапевтів;
- 3) перша зустріч психотерапевта із сім'єю;
- 4) завершальна стадія у сімейній психотерапії.

20. Ідентифікований пацієнт — це:

- 1) член сім'ї, який з тих або інших причин не може брати участь у сімейній психотерапії;
- 2) член сім'ї, на якого найбільш істотно вплинули труднощі в сім'ї, які виявляються у певних симптомах;
- 3) дитина, яка не досягла шкільного віку;
- 4) найстарший за віком член сім'ї.

21. Для якого виду психотерапії характерна така роль психолога: завдання психолога полягає у приєднанні до сімейної системи, стати на деякий час частиною системи, що викликає мінікризу і, як наслідок, призводить до зміни структури системи:

- 1) структурна сімейна психотерапія;
- 2) стратегічна сімейна психотерапія;
- 3) екзистенційно-гуманістична психотерапія;
- 4) когнітивна сімейна психотерапія.

22. У якому напрямі психотерапії основною моделлю психологічної допомоги сім'ї є навчання сімей новим способам поведінки?

- 1) психоаналітична сімейна психотерапія;
- 2) поведінкова сімейна психотерапія;
- 3) когнітивна сімейна психотерапія;
- 4) екзистенційно-гуманістична психотерапія.

23. Розв'яжіть проблемні (ситуативні) задачі:

Ситуація 1. “Батьківська жертва”

У кабінет шкільного психолога заглянула жінка. Як з'ясувалося з розповіді, її син-старшокласник Максим навчається у сусідній школі. Однак вона звернулася до психолога саме цієї школи, оскільки нізащо б не наважилася прийти в школу сина з подібним запитом. Жінка скаржилася на сина, переконуючи, що в того погана поведінка і негативне ставлення до неї. Останнім часом, коли до закінчення школи залишилось трохи більше ніж півроку, Максим почав прогулювати заняття, а тепер і зовсім закинув навчання. На критику матері й навіть на дружні поради відповідає грубощами. Мати переконана, що в сина не все добре з психікою. Можливо, його потрібно показати спеціалісту.

Виховувала вона сина сама, без батька. З чоловіком розлучилася будучи вагітною. “Я для сина нічого не шкодувала, все життя ні в чому не відмовляла. Навіть заміж не вийшла”, — ця думка проходила через усю розповідь матері.

1. Намагайтесь сформулювати попередні гіпотези стосовно можливих причин поведінки юнака. Що, на вашу думку, має з'ясувати психолог про Максима?
2. Спробуйте проаналізувати причини конфлікту матері з сином.
3. Запропонуйте шляхи покращання психологічної ситуації.

“Наша терапія діє завдяки тому, що перетворює несвідоме у свідоме, і лише настільки, наскільки вона в змозі здійснити це перетворення” (З. Фрейд).

Ситуація 2. “Неприйняття”

Батько скаржився на боягузтво й несміливість свого 15-літнього сина. Відмічав, що ці якості були в нього з раннього дитинства.

Батько давно намагався боротися з цим. Він примушував хлопчика перебороти свій страх — кидав у воду в глибокому місці, щоб навчити плавати, відправляв самого увечері до лісу. Хлопчик у таких випадках боявся, плакав, але батько був непохитний, виховував у ньому “чоловіка”. Незважаючи на такі впливи, хлопчик залишався нерішучим і боязким. Він так і не навчився переборювати свої страхи, більше того, з роками вони посилились. Боротися з нерішучістю сина по-іншому батько не пробував, йому це не спадало на думку.

1. Поясніть причини невдалих спроб батька. Які небажані наслідки зумовлює помилковий стереотип виховання?
2. На що насамперед має бути спрямована консультативна допомога у цьому випадку? Змодельуйте можливий діалог психолога з батьком хлопчика?
3. Які способи подолання дитячих страхів ви знаєте? Що доцільніше запропонувати цього разу?

“Небезпечно дорікати у нерішучості тих, кого хочуть від неї зцілити”.

Ситуація 3. “Внутрішній конфлікт”

Володя П., 8 років, учень 1-го класу загальноосвітньої школи. Скарги: порушення поведінки в школі й вдома, недисциплінованість, підвищена роздратованість, спостерігаються напади афективної збудженості, під час якої хлопчик стає агресивним, влаштовує бійку з дітьми, рве книжки та зошити, намагається розбити скло, погрожує, що викинеться з вікна.

Анамнез: дитина народилася від другої вагітності (перша закінчилася викиднем), яка проходила складно. У перші роки життя хлопчик відставав у розвитку мовлення. Відрізнявся надмірною рухливістю. У дитячому садку відмічали підвищену задиркуватість. Коли хлопчику було 7 років, мати розлучилась з чоловіком — хронічним алкоголіком, який поселився у своєї матері.

На даний момент хлопчик проживає з матір'ю і бабусею. Обстановка в сім'ї неспокійна, оскільки батько часто приходиться, погрожує і нецензурно лається. У відсутність батька хлопчик сумує за ним, сердиться на маму за те, що вона його “вигнала”, намагається телефонувати йому по телефону, розшукувати його. Коли ж батько приходиться у сім'ю на підпитку й б'є та лає маму, Володя кричить, захищає маму, кидається на батька.

Таким чином, у хлопчика сформувались суперечливі емоційні стосунки до батька й матері. Дитина стала дратівливою, вередливою, грубою, відмовляється виконувати вимоги матері. При покараннях гнівається, б'є посуд, замахується на матір, іноді втікає з дому й до ночі перебуває на вулиці.

1. Проаналізуйте обставини життя Володі П., класифікуйте поведінку дитини.
2. Які психологічні наслідки у розвитку особистості хлопчика провокує цей сімейний конфлікт? Як їх можна уникнути?

“Психологічний конфлікт характеризується як ситуація, у якій на індивіда одночасно діють протилежно спрямовані сили рівної величини”.

Ситуація 4. Із розповіді матері

“Моему синові було 8 років, коли повертаючись зі школи, він побачив, як старшокласники щось вимагали у молодших дітей. Не отримавши бажане, вони жорстоко побили їх на очах у інших дітей. Син дуже перелякався і прибіг додому. З тих пір він боїться ходити сам до школи, на вулицю, мотивуючи тим, що і його поб'ють ті самі старшокласники. Я його довго переконувала, ходила з ним разом на вулицю, проводжала в школу. З тих пір пройшло вже два роки. Син самостійно ходить до школи, на вулицю, але, як тільки я відправляю його в магазин, що знаходиться поруч з будинком, або ще куди-небудь, він починає плакати і говорить, що боїться зустрічі з тими старшокласниками.

Як ви порадите діяти: а) не посилати сина в магазин, не давати йому доручень, що примушують йти на вулицю; б) вважати його відмову симуляцією і вимагати виконання завдання?”

1. Розділіть умовно ситуацію на дві частини: а) переляк; б) наслідки (через 2 роки). Проаналізуйте кожен частину окремо й вкажіть орієнтовно напрями роботи з дитиною і її мамою.
2. Зробіть висновки про помилки, допущені в цій ситуації.
3. Дайте відповідь на запит матері, порадьте, що робити, щоб негативні вияви у поведінці сина не закріпилися.

Ситуація 5. “Депривація”

Стурбована мама, дивлячись в очі психологу, запитувала: “Чому, ну чому він так?” Говорила вона про свого 6-річного сина. Закінчу-

ючи зміну в санаторії, де він самостійно лікувався і відпочивав за путівкою, син заявив: “Мамо, я не хочу додому, залиш мене тут”. Мати взяла ці слова близько до серця, увесь її вигляд говорив про глибоку образу. Вона згадувала й інші моменти сімейних буднів, коли син не прислуховувався до її слів, а робив наперекір матері: “Буває, приляжу відпочити, бо падаю з ніг від втоми, прошу його не заважати, а він, ніби навмисно, починає робити все, щоб я не заснула. Його молодший брат і то краще розуміє. Нема у нього чутливості, м’якості, якийсь він насторожений, агресивний, колючий. Можливо, він нас не любить?”

Не вперше чути такі нарікання, але тут випадок особливий — дитині ось-ось виповнилося 6 років. Щоб продовжити розмову, психолог попросив принести малюнок сім’ї, намальований хлопчиком. Малюнок підтвердив слова матері: всі фігури різкі, з розпростертими руками, великими пальцями, із скуйовдженим волоссям на голові. Себе хлопчик спочатку не намалював і лише на вимогу матері додав своє зображення між татом і мамою. Усі фігури виконані в одному стилі (сам він також з розпростертими руками та скуйовдженим волоссям). Фігура молодшого брата значно більша, ніж власна. Створюючи малюнок, хлопчик навіть не згадав про дідуся і бабусю, з якими вони живуть у двокімнатній квартирі.

Намагаючись зрозуміти причини “дивної” поведінки хлопчика, психолог разом з матір’ю намагався аналізувати життя сім’ї, стиль виховання і стосунки з дітьми. Згадався і такий факт. Коли молода мама (старшому не виповнилося й двох років) вдруге завагітніла, дідусь і бабуся дуже стурбувалися, мовляв, і так тісно, але молоді не звертали уваги на образи старших. Останні виявились досить принциповими і з народженням другої дитини “на ріку не взяли ні першого, ні другого”. Молодшого неможливо було лишити без уваги, а ось старший страждав — усім було не до нього. Розповідь матері багато чого прояснила у цій ситуації.

1. Які причини “дивної” поведінки хлопчика? Яким чином цей старий конфлікт міг вплинути на розвиток сімейних взаємин і формування дитини?
2. Проаналізуйте теперішні стосунки матері й сина, дайте їм психологічну інтерпретацію. Яких помилок припустилася мати? Як їх виправити?

Ситуація 6. “На шляху до себе”

У службу знайомств звернувся юнак 20-ти років, який хотів познайомитися з гарною дівчиною. Розмова йшла про це, але за основним запитом помічалось інше. Відчувалось, що хлопець пережив кризу і сподівався за допомогою зовнішніх змін досягти внутрішньої рівноваги.

Життєвий шлях — як у більшості однолітків. Один син у сім'ї. Незважаючи на добрі здібності, після школи продовжувати навчання не став. Пройшов службу в армії. Повернувся на завод. Однак робота особливого ентузіазму не викликала, хоч забезпечувала достатній заробіток. Вдома теж відчував себе дискомфортно. Дратували сварки та пияцтво батьків, їхня бездуховність. Однак це був рідний дім і “йти було нікуди”. Надійних друзів серед чоловічої половини не було, та й з жінками стосунки не складалися. Його “симпатія” збиралася заміж за іншого.

Складалося враження, що після служби в армії його життєві перспективи зменшилися, і виходу з цієї ситуації він не бачив.

Звичайно, можна було б обмежитися формальною стороною запиту й познайомити юнака з тією, яка так само, як і він, переживає дискомфорт. Однак імовірність того, що зовнішні зміни допоможуть людині знайти себе, стимулюють до саморозвитку й самореалізації, незначні.

1. Дайте психологічну характеристику стану юнака.
2. Звичайно, описана ситуація на практиці може бути досить різноманітною. Додумайте потрібні вам деталі й вкажіть кілька напрямів роботи з клієнтом.
3. Які теми психологічного буття ви б обговорювали з юнаком?
4. Змодельуйте ситуацію дошлюбного консультування у цьому випадку.

“Самоактуалізуючі люди, всі без винятку, захоплені якоюсь справою, чимось, що знаходиться поза ними. Вони займаються тим, що є для них покличом долі, що вони люблять так, що для них зникає розподіл “праця–радості” (А. Маслоу).

Ситуація 7. “Криза інтимності”

Анатолій Ж., 31 рік. Спостерігався у психіатричній клініці в зв'язку зі спробою справжнього суїциду. Пацієнт за професією слюсар-монтажник. Протягом 6 років проживав разом з Віолеттою,

33 років, журналісткою телебачення. Стиль взаємин у сім'ї характеризується “взаємною незалежністю”. До тривалих відряджень Віолетти додається схильність (особливо з її боку) проводити вихідні та відпустку окремо. Сімейного бюджету фактично не існує. Коли треба придбати якусь річ, вона або купується тим, кому потрібніша, або купується разом, виділяючи якісь кошти. Основну роль у підтриманні такого стилю життя відіграє Віолетта.

“Фобія сімейності” у неї має джерело у досвіді батьківської сім'ї. Батько пішов від матері, коли Віолетті було 10 років. Мати важко переживала й упродовж кількох років переконувала: “Який підступний твій батько!” Чималу роль відіграло й журналістське “амплуа”. Віолетта часто виступала й писала про становище жінки, про нерівність обов'язків у сім'ї та ін. Характеризуючи свій зв'язок з Анатолієм, вона відмітила передусім “гарний емоційний зв'язок”: “Мені добре з ним, а йому зі мною. Він розумний, начитаний, добрий, спокійний, все розуміє, толкова людина”. Значну роль у згуртованості сім'ї відіграла добра сексуальна адаптація.

Криза в сім'ї настала за два місяці до спроби самогубства, коли в результаті операції на сечовому міхурі в Анатолія стався розлад статеві функції. Анатолій важко переживав кілька невдач сексуального зближення.

Ним були важко сприйняті слова уролога про те, що можливе серйозне й тривале лікування. Роль “останньої краплі” зіграло отримане ним повідомлення про зраду дружини під час відрядження. Під впливом сильного афекту Анатолій вистрелив у себе з мисливської гвинтівки.

1. Проведіть психологічний аналіз учинку Анатолія.
2. Зробіть психологічний прогноз стосовно описаної ситуації.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНИХ ЗАВДАНЬ

До позааудиторної самостійної роботи студентів належить підготовка до лекцій, семінарів і практичних занять. Самостійна підготовка до лекцій, семінарів і практичних занять полягає у перечитуванні конспекту попередньої лекції.

Самостійна підготовка до семінарів та практичних занять полягає у перечитуванні конспекту відповідної лекції (якщо вона читалась

за даною темою), читанні відповідного розділу підручника і першоджерела, підбір прикладів, ситуацій, вирішення психологічних задач тощо.

Читання навчальної і наукової літератури

Читання може бути *ознайомлювальним* (перегляд книги, з'ясування, які самі її частини можуть бути корисними) і *вивчаючим* (детальне засвоєння).

Алгоритм ознайомлювального читання

1. Вивчення змісту титульної сторінки, з'ясування точної назви роботи, її автора й призначення.
2. Знайомство з анотацією чи передмовою.
3. Знайомство зі змістом.
4. Перегляд сторінок з метою ознайомлення зі змістом та характером викладу.
5. Уважне читання потрібних місць.

Вивчаюче читання має на меті детальне засвоєння усього змісту роботи або якоїсь її частини. Його рекомендується починати після ознайомлювального читання. Читати потрібно повільно, з паузами, поверненнями до тексту, повторами та зіставленнями матеріалу. Якщо зустрічається незнайоме слово, його значення необхідно подивитись у тлумачному словнику. Робота зі словником полегшує засвоєння матеріалу, сприяє оволодінню професійною лексикою.

У процесі вивчаючого читання необхідні різноманітні записи, як-то: цитат, тез, конспектування тощо. Якщо студент працює з власною книжкою, то примітки, записи можна робити в ній. Для цього бажано користуватися системою умовних позначень (підкреслення, “!”, звернути увагу, “?”, питальні слова, знаки доповнення, стрілки, записи на зразок: “див. також” та ін.).

Конспект — стислий виклад найбільш істотного, що є у змісті матеріалу, який вивчається. Основні ідеї, положення, докази викладаються в порядку їх висвітлення у першоджерелі. Спочатку відбувається первинне читання джерела і лише після того, як текст зрозумілий, починається конспектування. Рекомендується писати текст лише на одному боці аркуша.

Для засвоєння матеріалу існують різні способи. Найпоширеніший — *повторення*, коли матеріал відтворюється кілька разів. Інший спосіб — *мисленнєва* обробка матеріалу, що передбачає зіставлення

нових даних з уже відомими, їх оцінювання, осмислення зв'язків між явищами, поняттями, категоріями. Така робота дає змогу засвоїти його на більш якісному рівні. Цьому сприяє складання структурно-логічних схем.

Систематичне конспектування першоджерел

(не менш як 2–3 з однієї теми)

Вивчення наукової літератури має бути пов'язане з вивченням лекцій, читанням підручника і наступною роботою (написання реферату, курсової, дипломної роботи, підготовкою до іспиту). При читанні наукових праць потрібно детальніше розібратися у тих питаннях, які були намічені, але не розглянуті на лекціях. Конспект варто доповнювати власними думками та прикладами з життя, що забезпечує глибоке розуміння змісту нової інформації.

Складання структурно-логічних схем, таблиць за окремими розділами, темами, питаннями курсу

Мета цього завдання полягає у формуванні цілісності, логічності й системності знань студентів.

Алгоритм складання схеми

1. Читання теми (розділу).
2. Аналіз тексту, виділення головних і другорядних понять. Виписати основні поняття і категорії.
3. Повторний перегляд тексту з метою виявлення зв'язків між поняттями і категоріями.
4. Виділення найбільш загальних понять і категорій.
5. Побудова структурної схеми з урахуванням виділених взаємозв'язків.
6. Заключний перегляд тексту з метою співставлення його з побудованою схемою.
7. Остаточне уточнення схеми.

Основні вимоги до складання схеми

1. Схема має бути простою, лаконічною і розміщуватися на одній сторінці.
2. Елементами схеми є основні поняття з теми (розділу).
3. Елементи схеми (поняття) мають розміщуватися так, щоб

була зрозуміла їх ієрархія (наприклад, родові й видові поняття, загальні й конкретні – у центрі, допоміжні – на периферії).

4. Між елементами схеми мають бути встановлені логічні зв'язки.
5. Схема має бути наочною, для чого можна використовувати символи, графічний матеріал, кольорові відтінки, таблиці тощо.

Проведення наукових досліджень

Наукове дослідження – це творча пошукова робота студентів. Основою її проведення є ретельне вивчення літератури за обраною тематикою: спочатку вивчаються підручники, посібники, потім – монографії, наукові статті тощо.

Наукове дослідження здійснюється за планом дослідження, який містить наступні складові: вступ, основну частину, висновки, список літератури.

У вступі автор обґрунтовує вибір теми, вказує її актуальність, завдання проведення дослідження.

В основній частині автор розкриває зміст проблеми, пропонує різні точки зору, погляди як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, теоретичні положення, факти, приклади, цитати. При цьому логіка і аргументованість є основними критеріями якості наукового дослідження.

Слід пам'ятати, що наукове дослідження – не просто виклад змісту будь-якої книги, статті – це творчий пошук, тому слід показати особисте ставлення до проблеми, точку зору автора.

У завершальній частині треба зробити висновки, практичні рекомендації і подати список використаної літератури (не менш як 7 джерел).

Кінцевим результатом процесу підготовки наукового дослідження є його оформлення належним чином. Він може бути надрукованим або розбірливо написаним, обсяг – до 20 сторінок (формат А4).

На титульному аркуші наукового дослідження вказується найменування вищого навчального закладу, тема, прізвище автора, факультет і відділення навчання, прізвище викладача.

З підготовленим науковим дослідженням можна виступити на практичному занятті або на студентській науковій конференції. До захисту роботи слід підготувати усний виступ на 7–10 хвилин, в якому аргументувати тему, основні положення, проаналізувати вивчені літературні джерела і запропонувати власні висновки та рекомендації.

Розв'язування проблемних (ситуативних) задач

Розв'язування задач починається з ознайомлення зі змістом. Ситуацію потрібно проаналізувати і відповісти на контрольні запитання. Можна скористатися такою схемою для аналізу (*Семья* в психологической консультации: Опыт и проблемы психологического консультирования / Под ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина. — М.: Педагогика, 1989. — С. 43–45), хоча повністю застосувати її у ситуації розв'язування задач не вдасться.

1 етап — аналіз скарги клієнта. На цьому етапі визначається хто, на що і чому скаржитися, як він це робить. Ретельно досліджуються такі структурні елементи скарги:

1. Суб'єктивний (на кого скаржитися) і об'єктивний (на що скаржитися) локус скарги. Завдання полягає в тому, щоб зрозуміти, як клієнт переживає труднощі, що виникли, у кому чи в чому він бачить джерело проблем.
2. Самодіагноз. Інтерпретація клієнтом походження і розвитку проблем і труднощів, що може бути основою для формування попереднього психологічного діагнозу. Потрібно мати на увазі, що самодіагноз доволі часто буває помилковим, таким, що не відповідає дійсності, тому він завжди потребує уточнення шляхом збору додаткової інформації.
3. Психологічний запит, тобто пояснення клієнтом того, чого він хоче від консультації.
4. Підтекст скарги або її прихований зміст. Практично кожен структурний компонент скарги клієнта розглядається з двох точок зору: явного й прихованого змісту. Крім почутого, не менше значення має інформація, що не була сказана клієнтом, але впливає з підтексту скарги.

2 етап — аналіз психологічної ситуації. Психологічні проблеми завжди включені в проблемну психологічну ситуацію, аналіз якої здійснюється шляхом вирішення наступних завдань:

1. Визначення обставин, патогенних умов і факторів, які викликали розвиток проблем. Така робота потрібна не стільки для того, щоб змінити зовнішні обставини (часто це є неможливим), скільки для того, щоб зрозуміти, які адаптивні можливості клієнта потрібно актуалізувати.
2. Виявлення учасників проблемної ситуації, визначення кола осіб, що потребують психологічної допомоги; з'ясування — хто, як і який патогенний вплив і чому здійснює на клієнта; якою мірою навколишні готові до прогресивних змін.
3. Прогнозування можливого розвитку ситуації і небажаних психологічних наслідків, тобто причинно-наслідкове моделювання розвитку ситуації.

3 етап — аналіз психологічних проблем. Визначення справжнього змісту проблем здійснюється через низку дій:

1. Висування первинних психологічних гіпотез стосовно змісту психологічних проблем клієнта.
2. Ідентифікація психологічних проблем і труднощів клієнта (у тому числі й таких, що не усвідомлюються ним).
3. Висування психологічних гіпотез стосовно характеру й причин труднощів клієнта, пов'язаних з особливостями його поведінки, механізмів їх виникнення і розвитку.
4. Збір додаткових даних анамнезу, проведення поглибленої діагностики для перевірки психологічних гіпотез.
5. Коригування психологічних гіпотез. На основі додаткових даних здійснюється перевірка зроблених припущень, відкидаються хибні та висуваються нові психологічні гіпотези.
6. Формулювання психологічного діагнозу, тобто висновок про наявність або ступінь вияву тих або інших психологічних особливостей клієнта, що був отриманий у результаті психодіагностичного обстеження.
7. Формулювання психологічного заключення, яке фактично є результатом рішення діагностичного завдання.
8. У випадку професійних труднощів, формування висновку про те, що проблеми клієнта виходять за межі власної компетенції, налагоджується співробітництво з відповідними спеціалістами або переорієнтація запиту про допомогу.

4 етап — формування терапевтичної задачі. Формулювання терапевтичної задачі націлює на те, які способи ефективного рішення

психологічних проблем варто віднайти клієнту, щоб він міг ліквідувати, зменшити або компенсувати їх деструктивний вплив. Задача вважається сформованою, якщо вона прийнята клієнтом.

5 етап — рішення терапевтичної задачі. Спільно з клієнтом вироблюється тактика психокорекційних дій. Психокорекційна робота може полягати у гармонізації переживань, що травмують, реконструкції втраченого сенсу життя, підтримці позитивної Я-концепції тощо. Підведення клієнта до необхідності самостійного розв'язання своїх психологічних проблем, взяття відповідальності за результат на себе.

У процесі розв'язання проблемних (ситуаційних) задач пошук рішення може полегшити цитата-підказка, розміщена поруч. Використавши усі можливості самостійного аналізу, студент може поцікавитися коментарем (наприклад, коментарі є в книзі: *Васьковская С. В., Горностай П. П.* Психологическое консультирование: Ситуационные задачи. — К.: Вища шк., 1996. — 192 с.), в якому пропонується можливий варіант вирішення цієї проблеми.

Аналіз дитячо-батьківських стосунків у сім'ї

Це завдання студент може виконувати двома способами: аналізуючи дитячо-батьківські стосунки в реальній родині, або аналізуючи стосунки у сім'ї з будь-якого літературного твору.

Приблизний план аналізу

1. Історія сім'ї.
2. Особливості особистості батьків.
3. Характер подружніх стосунків цієї сім'ї.
4. Ставлення батьків до дитини, їх стиль виховання.
5. Позиція дитини в сім'ї. Особливості її особистості.

Узагальнення: пояснення, чому саме так батьки ставляться до дитини і так її виховують. Яким чином ставлення до дитини та стиль виховання сприяють формуванню її позиції у сім'ї й особливостям її особистості. Розробіть рекомендації для цієї сім'ї.

Рекомендації для виконання першого варіанта завдання

Аналіз дитячо-батьківських стосунків не проводиться на прикладі власної сім'ї.

Для виконання завдань потрібно скористатися психологічними тестами та іншими методами психологічної діагностики. Так, для визначення стилю сімейного виховання корисними будуть методики: тест-опитувальник батьківського ставлення А. Я. Варги і В. В. Століна; методика вимірювання батьківських установок і реакцій в адаптації Т. В. Архіреєвої; аналіз сімейного виховання Е. Г. Ейдемільера та ін. Для визначення позиції дитини в сім'ї можна використати проєктивну методику “Малюнок сім'ї”.

Рекомендації для виконання другого варіанта завдання

Для аналізу дитячо-батьківських стосунків у сім'ї з літературного твору важливо правильно вибрати твір. Можна взяти класичні твори, наприклад, Л. М. Толстой “Війна і мир”, Ф. М. Достоєвський “Брати Карамазови”, М. В. Гоголь “Тарас Бульба”, М. Мітчел “Звіяні вітром”.

Робота виконується за тим самим планом, що й у першому випадку, але висновки робляться не на основі психологічної діагностики, а на основі аналізу тексту літературного твору.

Розробка тренінгових програм

Тематика і зміст тренінгової програми обирається студентом самостійно. Можливі розробки програм з підготовки до батьківства, для батьків дітей раннього віку, для батьків дітей дошкільного віку, для батьків молодших школярів, для батьків підлітків.

Програма повинна включати тему, визначення мети роботи, визначення цільової групи (на кого розрахована програма), приблизний план заняття (або занять). Рекомендована тривалість тренінгу: 1,5 год, 6 год, 18 год (на вибір студента). Готуючи програму тренінгу, слід пам'ятати, що він має чітку структуру та дотримуватися її.

Структура тренінгу

Частина тренінгу	Етап частини тренінгу	Рекомендована тривалість етапів, % загального часу
Вступна	Вступ	5
	Знайомство	5
	Правила	5
	Очікування	5
Основна	Оцінка рівня поінформованості про проблему	5–10
	Актуалізація проблеми	10–30
	Пошук шляхів розв'язання проблеми, отримання інформації	20–40
	Розвиток практичних навичок	20–60
Завершальна	Рефлексія та завершення роботи	5

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. *Авдеева Н. Н.* Особенности материнского отношения и привязанность ребенка к матери // Психологическая наука и образование. — 2006. — № 2. — С. 82–92.
2. *Андреева Т.* Семейная психология: Учеб. пособие. — СПб.: Речь, 2004. — 244 с.
3. *Андреева Т.* Психология современной семьи. — СПб.: Речь, 2005. — 436 с.
4. *Бондарчук О. І.* Психологія сім'ї: Курс лекцій. — К.: МАУП, 2001. — 96 с.
5. *Бондарчук О. І.* Проблеми підготовки практичних психологів до надання психологічної допомоги сім'ї // Актуальные проблемы профессиональной подготовки практических психологов. — 2000. — № 10 (15). — С. 194–195.
6. *Борисенко Ю. В.* Проблема отцовства в современном обществе // Вopr. психологии. — 2006. — № 3. — С. 122–130.
7. *Буянова И. С.* Теоретико-методологические основы изучения семьи в структуре социокультурной реальности // Психология зрелости и старения. — 2005. — № 1. — С. 6–16.
8. *Володарская Е. А.* “Родительская” и “студенческая” модели представлений о семейном воспитании // Психол. журн. — 2005. — № 5. — С. 26–34.

9. *Головнева И. В.* Изменение традиционных внутрисемейных ролей: новые модели поведения и конфликты // *Практ. психол. та соц. робота.* — 2006. — № 4. — С. 12–16.
10. *Докучаева С. О.* Влияние родительской семьи на построение супружеской семьи в следующем поколении // *Психол. наука и образ.* — 2005. — № 3. — С. 41–55.
11. *Дружинин В. Н.* Психология семьи. — СПб.: Питер, 2005. — 176 с.
12. *Задиракин А. Н.* Счастливый брак — реальность или иллюзия? // *Журн. прикладной психол.* — 2004. — № 4–5. — С. 106–107.
13. *Кижяева Е. Е.* Сплоченность и гибкость семейной системы и удовлетворенность браком супругов // *Психол. зрелости и старения.* — 2005. — № 1. — С. 39–71.
14. *Клянець О.* Феномен емоційного вигорання в сім'ї // *Соц. психол.* — 2006. — № 4. — С. 168–176.
15. *Ковалев С. В.* Психология современной семьи: Информ.-метод. материалы к курсу “Этика и психология семейной жиз.” — М.: Просвещение, 1988. — 208 с.
16. *Кравченко Т.* Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах // *Соц. психол.* — 2006. — № 2. — С. 142–150.
17. *Краснова О. В.* Традиционная семья: миф или реальность? // *Психол. зрелости и старения.* — 2003. — № 4. — С. 5–16.
18. *Курникова Т. С.* Психолого-педагогическая поддержка неполной семьи // *Журн. прикладной психол.* — 2006. — № 2. — С. 69–71.
19. *Кэмерон-Бэндлер Л.* С тех пор они жили счастливо: НЛП в семейной терапии. — М.: Ин-т общегуманитарных исслед., 2000. — 288 с.
20. *Левинсон Р. В.* Долгосрочный брак: возраст, гендер и удовлетворенность // *Психол. зрелости и старения.* — 2005. — № 2. — С. 98–105.
21. *Макарова Г. А.* О духовном отцовстве // *Психотерапия.* — 2006. — № 5. — С. 11–12.
22. *Марцетюк З. Й.* Динаміка уявлень студентської молоді про майбутню сім'ю // *Психол. пробл. сучасної молоді.* — 2003. — Вип. 12. — С. 152–153.
23. *Новицкая М. С.* Взаимосвязь остроты протекания супружеских конфликтов со стажем семейной жизни // *Психол. зрелости и старения.* — 2006. — № 2. — С. 5–15.

24. *Осинова Н. А.* Постановка проблемы семьи в современной психологии // Психотерапия. — 2004. — № 10. — С. 2–4.
25. *Осухова Н. Г.* Поделиться своими переживаниями: анализ семейной консультации Карла Витакера // Психол. зрелости и старения. — 2003. — № 4. — С. 78–86.
26. *Піддубна О.* Задоволеність шлюбом і рівень суб'єктивного контролю в подружній парі // Соц. психол. — 2004. — № 6. — С. 172–178.
27. *Сатир В.* Как строить себя и свою семью. — М.: Педагогика-пресс, 1992. — 192 с.
28. *Слюсаревський М.* Деякі особливості сучасних уявлень молоді про шлюб: (аналіз символічної репрезентації) // Практична психол. та соц. робота. — 2004. — № 6. — С. 30–32.
29. *Смирнова Е. Г.* Феноменология родительства в молодых семьях // Психол. зрелости и старения. — 2005. — № 1. — С. 72–79.
30. *Соболева М. В.* Влияние семейного конфликта на психомоторное развитие ребенка первых полутора лет жизни // Вопр. психол. — 2004. — № 5. — С. 11–19.
31. *Торохтий В. С.* Методика диагностики психологического здоровья семьи // Практична психол. та соц. робота. — 2003. — № 7. — С. 35–38.
32. *Торохтий В. С.* Методика диагностики психологического здоровья семьи // Практична психол. та соц. робота. — 2003. — № 8. — С. 51–65.
33. *Хусаинова Н. Ю.* Влияние отца на формирование "Я" — концепции ребенка // Психотерапия. — 2006. — № 5. — С. 4–6.
34. *Черников А. В.* Тренинг по семейной диагностике // Практична психол. та соц. робота. — 2006. — № 8. — С. 1–12.
35. *Черников А. В.* Тренинг по семейной диагностике // Практична психол. та соц. робота. — 2006. — № 9. — С. 37–42.
36. *Швец А. М.* Мотивация вступления в брак и ее влияние на кризис будущей семьи // Вопр. психол. — 2006. — № 2. — С. 89–97.
37. *Эйдемиллер Э. Г.* Психология и психотерапия семьи — СПб: Питер, 2000. — 656 с.
38. *Яремчук М. В.* Особенности привязанности в детско-родительских отношениях и отношениях любви у старших подростков // Психол. наука и образ. — 2005. — № 3. — С. 86–94.

39. *Алешина Ю. Е.* Индивидуальное и семейное консультирование. — М.: Класс, 2004. — 208 с.
40. *Алешина Ю. Е.* Цикл развития семьи и проблемы // Вест. МГУ. Серия 14. Психология. — 1987. — № 2. С. 60–71.
41. *Браун Дж., Кристенсен Д.* Консультирование: Теория и практика семейной психотерапии. — СПб.: Питер, 2001. — 352 с.
42. *Бурменская Г. В.* Возрастно-психологический подход в консультировании детей и подростков: Учеб. пособие для студ. вузов. — М.: Academia, 2002.
43. *Бурменская Г. В., Карабанова О. А., Лидерс А. Г.* Опыт психологического консультирования детей дошкольного возраста // Вест. МГУ. Психология. Серия 14. — 1986. — № 4.
44. *Варга А. Я.* О некоторых особенностях российской ментальности и их проявлениях в процессе семейной психотерапии // Вест. МГУ. Серия 14. Психология. — 1996. — № 3. — С. 68–76.
45. *Варга А. Я.* Системная семейная психотерапия: Краткий лекционный курс. — СПб.: Речь, 2001. — 144 с.
46. *Васьковская С. В., Горностай П. П.* Психологическое консультирование: Ситуационные задачи. — К.: Вища шк., 1996. — 192 с.
47. *Виттакер К.* Полночные рассуждения семейного психотерапевта. — М., 1998.
48. *Волинська Л. В.* Підготовка молоді до сімейного життя (соціально-психологічний тренінг): Навч.-метод. посіб. — К., 2002. — 74 с.
49. *Гозман Л. Я.* Психология эмоциональных отношений. — М.: Изд-во МГУ, 1987.
50. *Гозман Л. Я., Алешина Ю. Е.* Социально-психологические исследования семьи, проблемы, перспективы // Вест. МГУ. Серия 14. Психология. — 1985. — № 4. — С. 10–20.
51. *Елизаров А. Н.* К проблеме поиска основного интегрирующего фактора семьи // Вест. МГУ. Серия 14. Психология. — 1996. — № 1. — С. 42–49.
52. *Карабанова О. А.* Психология семейных отношений: Учеб. пособие. — М., 2001. — 119 с.
53. *Копьев А. Ф.* Индивидуальное психологическое консультирование в контексте семейной психотерапии // Вопр. психол. — 1986. — № 4. — С. 121–130.

54. *Минухин С., Фишман Ч.* Техники семейной терапии. — М.: Независимая фирма “Класс”, 1988. — 304 с.
55. *Мілютіна К.* Тренінг сімейного консультування // Психолог. — 2002. — січень 4 (4).
56. *Навайтис Г.* Семья в психологической консультации. — М.: Моск. психол.-соц. ин-т; Воронеж: Изд-во НПО “Модек”, 1999. — 224 с.
57. *Онищенко Г. І.* Християнська орієнтація в індивідуальному та сімейному психологічному консультуванні // Актуальні пробл. психол. — Т. 3. — Вип. 2. Консультативна психологія і психотерапія. — К., 2003. — С. 26–33.
58. *Онищенко Г. І., Хоружий С. М.* Рольова взаємодія в молодій сім’ї // Пробл. загальної та пед. психол. — Т. 5. — Ч. 7. — К., 2003. — С. 191–197.
59. *Психология семейных отношений с основами семейного консультирования: Учеб. пособие для студентов вузов / Под. ред. Е. Г. Силяевой.* — М.: Изд. центр “Академия”, 2002. — 192 с.
60. *Психологічна допомога сім’ї: Навч. посіб.: У 3-х кн. / За заг. ред. З. Г. Кісарчук* — К.: Главник, 2006.
61. *Радченко М. В.* Особенности психологической ситуации родителей детей-инвалидов // Журн. практикующего психолога. — 2003. — № 9. — С. 199–209.
62. *Сатир В.* Психотерапия семьи. — СПб.: Речь, 2000.
63. *Сейла Г. Дж.* Щось більше, ніж кохання: складові щасливого шлюбу. — Черкаси, 2002. — 140 с.
64. *Семья в психологической консультации: Опыт и проблемы психологического консультирования / Под ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина.* — М.: Педагогика, 1989. — 208 с.
65. *Смехов В. А.* Опыт психологической диагностики коррекции конфликтного общения в семье // Вопр. психол. — 1985. — № 4. — С. 83–92.
66. *Сім’я в умовах становлення незалежності України (1991–2003 роки): Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2003 року.* — К.: Держ. ін-т пробл. сім’ї та молоді, 2004. — 254 с.
67. *Сысенко В. А.* Супружеские конфликты. — М.: Мысль, 1989. — 173 с.
68. *Терентьев Е. И.* Бред ревности. — М.: Медицина, 1991.

69. Хамитова И. Ю. Диагностика семьи. Инструкция по применению // Журн. практ. психол. и психоанализа. — 2004. — № 4.
70. Харли У. Ф. Законы семейной жизни. — М., 1992.
71. Черников А. В. Интегрированная модель системной семейной психотерапевтической психодиагностики. — М., 1997. — 160 с.
72. Шапиро А. З. Понятийный аппарат современной системной психотерапии // Семейная психол. и психотерапия. — 1998. — № 2. — С. 97–104.
73. Шнейдер Л. Б. Семейная психология: Учеб. пособие для вузов. — М., 2007. — 736 с.

ЗМІСТ

Пояснювальна записка.....	3
Тематичний план дисципліни “Психологія сім’ї”	3
Зміст самостійної роботи з дисципліни “Психологія сім’ї”	4
Методичні вказівки до виконання самостійних завдань	34
Список літератури	42

Відповідальний за випуск	<i>А. Д. Вегеренко</i>
Редактор	<i>Т. М. Коліна</i>
Комп’ютерне верстання	<i>Н. І. Нечипоренко</i>

МАУП

Зам. № ВКЦ-3598
Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП